

B. Com. Sem - 5

પડતર અને નાણાંકીય હિસાબી પધ્ધતિ
ડા. સી. એમ. ઠક્કર

(૧) પ્રક્રિયાના હિસાબો

★ પ્રાસ્તાવિક :-

કેટલાક ઉદ્યોગોમાં ઉત્પાદનના સ્પષ્ટ તબક્કા નક્કી કરી શકાય છે. આ દરેક તબક્કાને પ્રક્રિયા કહેવામાં આવે છે. અને દરેક પ્રક્રિયાની પડતર અલગ નક્કી કરવામાં આવે છે. દરેક પ્રક્રિયાની પડતર નક્કી કરવા માટે જે પદ્ધતિનો ઉપયોગ થાય છે. તેને 'પ્રક્રિયા પડતર પદ્ધતિ' કહે છે. એક પ્રક્રિયામાં તૈયાર થયેલો માલ બીજી પ્રક્રિયા માટે કાચો માલ ગણાય છે. દા.ત., કાપડની મિલમાં સ્પિનિંગ વિભાગમાં તૈયાર થયેલ સૂતર વીવિંગ વિભાગનો કાચો માલ છે, જ્યારે વીવિંગ વિભાગનો તૈયાર માલ ફિનિશિંગ વિભાગ માટે કાચો માલ બને છે. જ્યાં ઉત્પાદન સળંગ હોય, એકમ ઓળખી શકાય તેવો ન હોય અને પ્રમાણીકરણની શક્યતા હોય ત્યાં આ પદ્ધતિનો ઉપયોગ થાય છે.

(૨) પ્રક્રિયા પડતર પધ્ધતિના લક્ષણો

- (૧) ઉત્પાદનની ફેરબદલી :-
- (૨) પડતરના તત્ત્વોની નોંધ :-
- (૩) પ્રક્રિયાનાં ખાતાં :-
- (૪) બગાડ કે ઘટ :-
- (૫) ઉપપેદાશ :-
- (૬) પેદાશની ઉપજ :-
- (૭) સંયુક્ત ખર્ચની ફાળવણી :-
- (૮) આંતરપ્રક્રિયા નફો :-

(3) पऽतरनां तत्पु

(१) प्रत्यक्ष मालसामान

(२) प्रत्यक्ष मजुरी अर्थ

(३) परोक्ष अर्थ

(૪) પ્રક્રિયા પડતરમાં ઘટ અને બગાડ

(૧) સામાન્ય બગાડ કે ઘટ :-

માલસામાનની જે ઘટ વપરાતા માલસામાનના કોઈક આંતરિક ગુણોને કારણે અનિવાર્ય ગણાય છે. તેને સામાન્ય ઘટ કે બગાડ કહેવામાં આવે છે. ગમે તેવા ઉચ્ચ કક્ષાના અંકુશ છતાં પણ આ પ્રકારની ઘટ કે બગાડમાં ઘટાડો કરી શકાતો નથી.

(૨) અસામાન્ય બગાડ :-

સામાન્ય બગાડના ધોરણ કરતાં જ્યારે બગાડ વધુ થાય ત્યારે વધારાના બગાડને અસામાન્ય બગાડ કહેવાય છે. અસામાન્ય બગાડ કામદારની બેદરકારી, કામદારોની બિનકાર્યક્ષમતા, ઉતરતી કક્ષાનો માલસામાન, પ્લાન્ટ અને યંત્રોમાં ખરાબી, ડિઝાઈનમાં ખામી વગેરે કારણો કે બીજી કોઈ માનવીય ભૂલને કારણે થાય છે.

(૩) અસામાન્ય વધારો :-

કેટલીક વાર ઉત્પાદનની પ્રક્રિયા દરમિયાન સામાન્ય બગાડ કરતાં પણ ઓછો બગાડ થતાં સામાન્ય ઉત્પાદન કરતાં વધુ ઉત્પાદન થાય છે. આ વધારાના ઉત્પાદનને અસામાન્ય વધારો કહેવામાં આવે છે.

★ ઉદાહરણ :-

એક વસ્તુ તૈયાર થતા પહેલાં ત્રણ જુદી જુદી પ્રક્રિયાઓમાંથી પસાર થાય છે. ૨૦૧૩ ના માર્ચ માસમાં ઉત્પાદનની પડતર નીચે મુજબ હતી :-

વિગત	પ્રક્રિયા - ૧	પ્રક્રિયા - ૨	પ્રક્રિયા - ૩
અન્ય પ્રત્યક્ષ માલસામાન	૨૦૦૦	૩૦૨૦	૩૪૬૨
પ્રત્યક્ષ મજૂરી	૩૫૦૦	૪૨૨૬	૫૦૦૦
ઉત્પાદન પરોક્ષ ખર્ચા	૧૫૦૦	૨૦૦૦	૨૫૦૦

પ્રક્રિયા નં. ૧ માં માલસામાનના ૧૦૦૦ એકમો એકમદીઠ રૂ. ૫ લેખે દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા.

વિગત	પ્રક્રિયા - ૧	પ્રક્રિયા - ૨	પ્રક્રિયા - ૩
સામાન્ય બગાડ (દાખલ કરેલ એકમોના)	૧૦%	૫%	૧૦%
બગાડની વેચાણકિંમત (એકમદીઠ)	રૂ. ૩	રૂ. ૫	રૂ. ૬
ખરેખર ઉત્પાદન (એકમોમાં)	૮૨૦	૮૭૦	૮૦૦

કોઈ પણ પ્રક્રિયામાં અધૂરું કામ નથી.

ઉપરની માહિતી પરથી પ્રક્રિયાની પડતર દર્શાવતાં ખાતાં તૈયાર કરો અને અસામાન્ય બગાડ અને અસામાન્ય વધારા અંગેનાં ખાતાં તૈયાર કરો.

- જવાબ :-

ઉ.	પ્રક્રિયા નં ૧ નું ખાતું				જ.
વિગત	એકમો	રૂ.	વિગત	એકમો	રૂ.
કાચો માલ	૧૦૦૦	૫૦૦૦	સામાન્ય બગાડ	૧૦૦	૩૦૦
અન્ય પ્રત્યક્ષ માલસામાન		૨૦૦૦	પ્રક્રિયા નં. ૨ ખાતે લઈ ગયા	૮૨૦	૧૧૮૬૦
પ્રત્યક્ષ મજૂરી		૩૫૦૦	(એકમદીઠ		
ઉત્પાદન પરોક્ષ ખર્ચા		૧૫૦૦	રૂ. ૧૩ લેખે)		
અસામાન્ય વધારા ખાતે	૨૦	૨૬૦			
	૧૦૨૦	૧૨૨૬૦		૧૦૨૦	૧૨૨૬૦

ઉ.

પ્રક્રિયા નં ૧ ના અસામાન્ય વધારાનું ખાતું

જ.

વિગત	એકમો	રૂ.	વિગત	એકમો	રૂ.
સામાન્ય બગાડની ઓછી ઉપજ ન.નુ. ખાતે નફો	૨૦	૬૦ ૨૦૦	પ્રક્રિયા નં. ૧ ખાતેથી	૨૦	૨૬૦
	૨૦	૨૬૦		૨૦	૨૬૦

ઉ.

પ્રક્રિયા નં ૨ નું ખાતું

જ.

વિગત	એકમો	રૂ.	વિગત	એકમો	રૂ.
પ્રક્રિયા નં. ૧ ખાતેથી લાવ્યા અન્ય પ્ર. માલસામાન પ્રત્યક્ષ મજૂરી ઉત્પાદન પરોક્ષ ખર્ચા	૯૨૦	૧૧૯૬૦ ૩૦૨૦ ૪૨૨૬ ૨૦૦૦	સામાન્ય બગાડ અસામાન્ય બગાડ પ્રક્રિયા નં. ૩ ખાતે (એકમ દીઠ રૂ. ૨૪ લેખે)	૪૬ ૪ ૮૭૦	૨૩૦ ૯૬ ૨૦૮૮૦
	૯૨૦	૨૧૨૦૬		૯૨૦	૨૧૨૦૬

ઉ.

પ્રક્રિયા નં ૨ ના અસામાન્ય વધારાનું ખાતું

જ.

વિગત	એકમો	રૂ.	વિગત	એકમો	રૂ.
પ્રક્રિયા નં. ૨ ખાતેથી લાવ્યા	૪	૯૬	રોકડ ખાતે ઉપજ ખોટ ન.નુ. ખાતે	૪	૨૦ ૭૬
	૪	૯૬		૪	૯૬

વિગત	એકમો	રૂ.	વિગત	એકમો	રૂ.
પ્રક્રિયા નં. ૨			સામાન્ય બગાડ	૮૭	૫૨૨
ખાતેથી લાવ્યા	૮૭૦	૨૦૮૮૦	તૈયાર માલ		
અન્ય પ્ર. માલસામાન		૩૪૬૨	ખાતે લઈ ગયા		
પ્રત્યક્ષ મજૂરી		૫૦૦૦	(એકમદીઠ	૮૦૦	૩૨૦૦૦
ઉત્પાદન પરો ખર્ચા		૨૫૦૦	રૂ. ૪૦ લેખે)		
અસામાન્ય વધારો	૧૭	૬૮૦			
	૮૮૭	૩૨૫૨૨		૮૮૭	૩૨૫૨૨

વિગત	એકમો	રૂ.	વિગત	એકમો	રૂ.
સામાન્ય બગાડના			પ્રક્રિયા નં. ૩	૧૭	૬૮૦
વેચાણનો ઘટાડો	૧૭	૧૦૨	ખાતેથી લાવ્યા		
નફો ન.નુ. ખાતે		૫૭૮			
	૧૭	૬૮૦		૧૭	૬૮૦

ગણતરી :

પ્રક્રિયા નં. ૧ :

$$\begin{aligned}
 (૧) \text{ સામાન્ય ઉત્પાદન} &= \text{દાખલ કરેલ એકમો} - \text{સામાન્ય બગાડના એકમો} \\
 &= ૧૦૦૦ \text{ એકમો} - ૧૦૦ \text{ એકમો} \\
 &= ૯૦૦ \text{ એકમો}
 \end{aligned}$$

$$\text{ખરેખર ઉત્પાદન} = \underline{૯૨૦ \text{ એકમો}}$$

$$\star \text{ અસામાન્ય વધારો} \quad \underline{૨૦ \text{ એકમો}}$$

$$\begin{aligned}
 (૨) \text{ સામાન્ય ઉત્પાદનની એકમદીઠ પડતર} &= \frac{૧૨૦૦૦ - ૩૦૦}{૯૦૦} \\
 &= \frac{૧૧૭૦૦}{૯૦૦} = \text{રૂ. } ૧૩
 \end{aligned}$$

$$(૩) \text{ અસામાન્ય વધારાની પડતર} = AB \times \frac{NC}{NP}$$